

Wiktor Szymborski

Instytut Historii UJ

uwagi o Średniowiecznym Przewodniku po Odpustach Nadanych Szpitalowi Duchaków w Krakowie¹

Jednym z nader interesujących problemów, jak dotąd nierozpoznanym w polskiej literaturze, jest zagadnienie nadań odpustowych dla szpitali położonych na terenie Polski. Problem ten zasługuje na uwagę, gdyż łączy on z sobą sprawy związane z historią społeczną, mentalną, a przede wszystkim dziejami chrześcijańskiego miłosierdzia będącego podstawą średniowiecznej religijności². W niniejszym szkicu zostaną ukazane nadania indulgencyjne dla najstarszej placówki duchaków na terenie Polski, prowadzonej przez zakon bardzo zasłużony dla rozwoju opieki społecznej.

Badania nad historią szpitalnictwa na przestrzeni wieków w Polsce posiadają imponującą literaturę³, niemniej problem odpustów nadawanych szpitalom nie został, jak dotąd, opracowany. W większości przypadków badacze koncentrują się na historii nowo-

¹ Siostrze Irenie składam serdeczne podziękowania za udostępnienie zbiorów Biblioteki i Archiwum Generalnego SS. Kanoniczek Ducha Świętego w Krakowie [dalej AGK].

² Zob. szerzej problem opieki społecznej w ustawodawstwie synodalnym B. Kumor, *Opieka społeczna Kościoła w świetle ustawodawstwa synodalnego w Polsce (do 1795 r.)* [w:] *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, pod red. U. Augustyniak, A. Karpińskiego, Warszawa 1999, s. 11–19; P. Staniszewski, *Szpitalnictwo kościelne w archidiakonacie łęczyckim i łowickim do 1795 r.*, Warszawa 2004, s. 5–54; idem, *Opieka społeczna w przedrozbiorowym ustawodawstwie kościelnym na terenie metropolii i archidiecezji gnieźnieńskiej*, „*Studia Loviciensia. Łowickie Studia teologiczne*” 1999, t. 1, s. 248–264; zob. też F.J. Niederer, *Early Medieval Charity*, „*Church History*” 1952, 21/4, s. 285–295.

³ Zob. szerzej D. Prucnal, *Stan badań na szpitalnictwem w przedrozbiorowej Polsce*, „*Roczniki Humanistyczne*” 1999, t. 47, z. 2, s. 59–74; S. Litak, *Szpitalne w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka* [w:] *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, pod red. M. Dąbrowskiej, J. Kruppé, Warszawa 1998, s. 13–30; idem, *The Catholic Church's Care of the Poor and Sick in the Pre-Partition Period*, „*Acta Poloniae Historica*” 2003, vol. 87, s. 5–31; idem, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 329–360; J. Jeszke, *Dzieje szpitalnictwa w polskiej historiografii medycznej* [w:] *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, s. 41–46; M. Surdacki, *Ustrój polskich szpitali potrydenckich*, „*Roczniki Humanistyczne*” 2000, t. 48, z. 2, s. 543–560.

żytniej⁴. Średniowiecznym szpitalom najczęściej uwagi poświęcili Marek Słoń, Kazimierz Dola oraz Maria Starnawska⁵. Badacze koncentrowali się głównie na przedstawieniu procesów fundacyjnych, kwestii uposażenia oraz zasięgu rekrutacji podopiecznych w omawianych placówkach. Kwestia odpustów nadawanych poszczególnym szpitalom nie została jak dotąd należycie opracowana.

Historię Zakonu Ducha Świętego de Saxia na obszarze Polski w swych licznych artykułach wnikliwie omówiła siostra Klara Antosiewicz⁶. W swych rozważaniach pominęła jednak kwestię nadań indulgencji dla krakowskich duchaków. Badania nad średniowiecznymi odpustami w Polsce posiadają skromną literaturę, w przeważającej mierze dotyczy ona obszaru Śląska bądź jest skoncentrowana na pojedynczych nadaniach dla konkretnych klasztorów⁷.

W celu wiernego przedstawienia problemu odpustów nadawanych w średniowieczu krakowskim duchakom należy w pierwszej kolejności pokrótce ukazać politykę papieżstwa wobec tego zgromadzenia. Zakon Ducha Świętego został założony we Francji

⁴ Z. Podgórska-Klawe, *Od hospicjum do współczesnego szpitala. Rozwój historyczny problematyki szpitalnej w Polsce do końca XIX wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981; S. Litak, *akta wizytacyjne parafii z XVI–XVIII wieku jako źródło historyczne*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” R. V: 1962, nr 3, s. 52–53; M. Surdacki, *akta wizytacji kanonicznych jako źródło do badań nad szpitalnictwem diecezji poznańskiej w okresie przedrozbiorowym*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1991–1992, t. 39–40, z. 2, s. 5.

⁵ K. Dola, *Szpitalne średniowiecznego Śląska*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” 1968, t. 1, s. 239–292; idem, *Funkcjonowanie*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” 1970, t. 2, s. 117–208; M. Słoń, *Szpitalne średniowiecznego Wrocławia*, Warszawa 2000; idem, „*Hospitale et civitas*”. *Miejsce szpitala w życiu komuny miejskiej w Europie Środkowej do reformacji* [w:] *Curatores pauperum. Źródła i tradycje kultury charytatywnej Europy Środkowej*, pod red. A. Barciaka, Katowice 2004, s. 43–54; M. Starnawska, *Szpitalnictwo zakonów krzyżowych w miastach śląskich w średniowieczu* [w:] *ibidem*, s. 133–146; zob. również J. Tyszkiewicz, *Szpitalne w Polsce średniowiecznej. O zakresie problematyki i inne uwagi* [w:] *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, s. 33–39; Z. Budzyński, *Szpitalne miejskie na terenie ziemi przemyskiej i sanockiej u schyłku średniowiecza*, „Rocznik Przemyski” 1986, t. 24–25, s. 129–148; J. Rajman, *Szpital i klasztor św. Ducha w Nowym Sączu w późnym średniowieczu*, „Rocznik Sądecki” 1992, t. 20, s. 41–66.

⁶ Archiwum Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie [dalej APAT], WHK–640, Materiały do dziejów zakonów w Archidiecezji Krakowskiej. K. Antosiewicz, *Dzieje Zakonu Ducha Świętego de Saxia w historycznych granicach diecezji krakowskiej*, mpis; eadem, *Zakon Ducha Świętego de Saxia w Polsce średniowiecznej*, „Nasza Przeszłość” 1966, t. 23, s. 167–198; eadem, *Wizytacje prowincjonalne klasztoru zakonu Duchaków Św. de Saxia w Polsce*, „Sprawozdania z czynności wydawniczej i posiedzeń naukowych oraz Kronika Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 1968, nr 16, s. 242–245; eadem, *Kapituły prowincjonalne zakonu Ducha Św. de Saxia w Polsce*, *ibidem*, s. 247–250; eadem, *Zachowane źródła do dziejów Zakonu Ducha Św. de Saxia w Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1970, t. 20, s. 95–134; eadem, *Opieka nad chorymi i biednymi w krakowskim szpitalu Świętego Ducha (1220–1741)*, „Roczniki Humanistyczne” 1978, t. 26, z. 2, s. 35–79; eadem, *Szpital i kościół Świętego Ducha w Sandomierzu*, „Studia Sandomierskie. Filozofia–teologia–historia” 1981, t. 2, s. 265–273; eadem, *Opieka nad dziećmi w Zakonie Świętego Ducha w Krakowie* [w:] *Z badań nad dziejami zakonów i stosunków wyznaniowych na ziemiach polskich*, pod red. E. Wiśniewskiego, Lublin 1984, s. 45–88; eadem, *Zakon kanoników regularnych Ducha Świętego de Saxia w Krakowie* [w:] *Studia z dziejów kościoła św. Krzyża w Krakowie*, pod red. Z. Klisia, Kraków 1996, s. 11–30; zob. też A. Zahorski, *Rys historyczny położnictwa w Szpitalu św. Ducha w Krakowie*, „Przegląd Lekarski” 1963, nr 3, s. 197–201. Historię zgromadzenia wyczerpująco omówili: P. de Angelis, *L’Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. I–II, Roma 1960–1962; P. Brune, *Histoire de l’Ordre Hospitalier du Saint-Esprit*, Paris 1892.

⁷ W. Szyborski, *Średniowieczne odpusty dla klasztoru św. Katarzyny na krakowskim Kazimierzu*, [w:] *Miasta polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, pod red. P. Gołdyna, Kraków 2008, s. 86–87 (tam dalsza literatura).

przez Gwidona z Montpellier w 2. połowie XII wieku. Papież Innocenty III bullą z dnia 22 kwietnia 1198 roku zatwierdził powstałe zgromadzenie. Podstawowym ich celem była opieka nad ubogimi, podróżnymi, pielgrzymami, samotnymi matkami, a przede wszystkim troską zostały otoczone porzucone dzieci⁸. Prowadzony przez duchaków szpital w Rzymie, w myśl planów papieża Innocentego III, miał być wzorem dla wszystkich takich instytucji w Europie, czego wyraz dał na Soborze Laterańskim w 1215 roku oraz wydając szereg przywilejów dla nowo powstałego zakonu⁹.

Wydatki związane z poszukiwaniem porzuconych dzieci, jak również koszty utrzymania brzemiennych samotnych kobiet oraz opieki nad dziećmi przebywającymi w szpitalu musiały być wysokie. Zapewne pragnąc zachęcić wiernych do udzielania wsparcia materialnego szpitalom prowadzonym przez zgromadzenie Zakonu Ducha Świętego, władze Kościoła nadawały liczne odpusty darczyńcom tego zgromadzenia. W zamian za udzielenie wsparcia, jałmużnę, złożenie datków na utrzymanie hospicjum oraz osób w nich przebywających dobrodzieje duchaków zyskiwali nadanie odpustu. O szczególnym stosunku papieży do tego zakonu świadczą liczne nadania odpustów, jakimi obdarzyli ich w przeciągu wieków. Historycy Zakonu Ducha Świętego marginalnie traktowali zagadnienie odpustów, zaznaczając, że nie podają pełnej listy z powodu jej obszerności¹⁰.

O wyjątkowej opiece, jaką roztaczali papieże nad Zakonem Ducha Świętego, świadczą liczne dokumenty papieskie, m.in. bulla wydana przez papieża Kaliksta III w roku 1456. Następca św. Piotra zwracał się do dostojników Kościoła, informując ich, że odpusty, jakie otrzymali duchacy, nie zostały zawieszane w okresie organizowania krucjaty przeciwko Turkom¹¹. Jednym ze szczególnie interesujących dokumentów, potwierdzających troskę papieży o utrzymanie podopiecznych zakonu duchaków, jest bulla

⁸ APAT, WHK-640, K. Antosiewicz, *Dzieje Zakonu Ducha Świętego*, mpis, s. 7, 16–17; AGK A 56, K. Antosiewicz, *Cel Zakonu Ducha Św. i duchowość założyciela O. Gwidona z Montpellier*, mpis, s. 4–5; eadem, *Zakon Ducha Św. w Polsce*, s. 168; eadem, *Opieka nad dziećmi*, s. 47–51; eadem, *Początki Zakonu Ducha Świętego i jego inicjatywy społeczne w średniowieczu*, „Chrześcijanin w świecie. Zeszyty ODiSS” 1986, nr 150, s. 72–77; eadem, *Zakon kanoników regularnych Ducha Świętego*, s. 15; S. Tomkowicz, *Zabytki budownictwa miasta Krakowa*, I Szpital Św. Ducha, Kraków 1892, s. 6–7, 16–17; W. Męczkowski, *Szpital Św. Ducha i Św. Trójcy w Kaliszu* [w:] *Monografie historyczne szpitali w Królestwie Polskim*, t. I, Warszawa 1907, s. 156–157; F. Giedroyc, *Zapiski do dziejów szpitalnictwa w dawnej Polsce*, Warszawa 1908, s. 10, 33; M. Surdacki, *Dzieci porzucone w społeczeństwach dawnej Europy i Polski* [w:] *Od narodzin do wieku dojrzałego. Dzieci i młodzież w Polsce*, cz. 1: *Od średniowiecza do wieku XVIII*, pod red. M. Dąbrowskiej, A. Klondera, Warszawa 2002, s. 169–170, 172, 180–183; idem, *Dzieci porzucone w Szpitalu Świętego Ducha w Rzymie w XVIII wieku*, Lublin 1998, s. 27.

⁹ APAT, WHK-640, K. Antosiewicz, *Dzieje Zakonu Ducha Świętego*, mpis, s. 7; AGK sygn M 1 K. Antosiewicz, *Zakon Ducha Świętego w Polsce średniowiecznej*, mpis, s. 9–13; eadem, *Zakon Ducha Św. w Polsce*, s. 168–169; AGK A 56, K. Antosiewicz, *Cel Zakonu Ducha Św.*, mpis, s. 5; eadem, *Szpital i kościół Świętego Ducha*, s. 266; A. Canezza, *Il Pio Istituto di S. Spirito*, Roma 1933, s. XIII–XV; J.C.L. Jimenez, *La orden hospitalaria de Sancti Spiritus*, 1958 [bmw], s. 5–7; P. de Angelis, *Guido di Montpellier Innocenzo III e la fondazione dell'Ospedale Apostolico di Santo Spirito in Santa Maria in Saxia*, Roma 1962, passim; W. Męczkowski, op.cit., s. 158–160; S.M. Newton, *A Confraternity of the Holy Ghost and a series of paintings of the life of the virgin in London and Munich*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes” 1976, vol. 39, s. 59; J. Forget, *Orders of the Holy Ghost* [w:] *The Catholic Encyclopedia*, ed. C.G. Herbermann, vol. 7, s. 924–925, <http://www.ccel.org/ccel/herbermann/cathen07.html> (stronę przeglądano 20.03.2008).

¹⁰ P. Brune, *Histoire de l'Ordre*, s. 149–152; idem, *L'Ordre Hospitalier du Saint-Esprit au cours des siècles*, Lons-Le-Saunier 1940, s. 54.

¹¹ Zob. treść bulli P. de Angelis, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. II, nr 25, s. 638–640.

ogłoszona przez papieża Innocentego VIII w 1488 roku, w której nadawał on odpust dla osób, które karmią i utrzymują dzieci będące pod opieką tego zakonu, aż do osiągnięcia wieku 1,5 roku¹².

Dwaj najbardziej zasłużeni historycy zgromadzenia, przedstawiając indulgencje, cytowali dokument wydany przez papieża Innocentego VIII¹³. W bulli tej papież zatwierdził nadania swych poprzedników. Warto podkreślić, że papież aprobował w niej nadania między innymi Aleksandra IV w wysokości 4 tysięcy lat czy 3 tysięcy lat i tyluż kwadragen oraz pozostałych papieży, których nadania miały zbliżoną wartość¹⁴. Jest to o tyle istotne, że w kodeksie rękopiśmiennym, odnoszącym się do krakowskich duchaków, pojawiały się te nadania.

Do Polski duchacy zostali sprowadzeni przez biskupa Iwo Odrowąża. Początkową ich siedzibę stanowił Prądnik koło Krakowa, skąd w roku 1244 zostali przeniesieni do Krakowa i wówczas przekazano im kościół Świętego Krzyża¹⁵. Krakowska infirmeria duchaków prócz zabudowań szpitalnych posiadała również szkołę, gdyż w myśl założeń zakonu jednym z jego obowiązków było kształcenie podopiecznych¹⁶. Podstawę utrzymania krakowskich duchaków stanowiły liczne nadania, zarówno monarsze, jak i mieszczan krakowskich¹⁷. Wedle ustaleń siostry Klary Antosiewicz uposażenie krakowskich duchaków u schyłku XV wieku było stosunkowo małe, składało się nań jedynie 7 wsi¹⁸. Duchacy, prócz działalności szpitalnej, zakładali również bractwa Ducha Świętego. Nieznana jest data założenia konfraterni przy krakowskim szpitalu. Jak stwierdza siostra Klara Antosiewicz:

„W wykazie bractw agregowanych do konfraterni Ducha Św. w Rzymie wymienione jest już w XIII w., w Krakowie natomiast po raz pierwszy występuje w księdze testamentów w 1456 r., jako korporacja zorganizowana, działająca i dobrze znana społeczeństwu”¹⁹.

¹² P. de Angelis, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. II, s. 308.

¹³ Należy zaznaczyć, że opatrywali go różnymi datami rocznymi, cytując go jako 21 marca 1485 bądź 21 marca 1486 roku. Pietro de Angelis opublikował w załączniku tę bullę. Wyraźnie zaznaczone w niej jest, że papież ogłosił ją w drugim roku swego pontyfikatu. Skoro Innocenty VIII został koronowany dnia 12 września 1484 roku, to dokument należy datować na rok 1486. P. de Angelis, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. II, nr 31, s. 656–659.

¹⁴ P. Brune, *Histoire de l'Ordre*, s. 150–151; P. de Angelis, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. II, s. 307–308.

¹⁵ APAT, WHK–640, K. Antosiewicz, *Dzieje Zakonu Ducha Świętego*, mpis, s. 7–8; P. de Angelis, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. I, s. 342; idem, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. II, s. 600; K. Antosiewicz, *Zakon Ducha Św. w Polsce*, s. 167–174; eadem, *Zachowane źródła*, s. 95; eadem, *Zakon kanoników regularnych Ducha Świętego*, s. 18–20.

¹⁶ APAT, WHK–640, K. Antosiewicz, *Dzieje Zakonu Ducha Świętego*, mpis, s. 17–18, 29; eadem, *Opieka nad dziećmi*, s. 65–71; eadem, *Zakon Ducha Św. w Polsce*, s. 192; eadem, *Zakon kanoników regularnych Ducha Świętego*, s. 24; S. Tomkowicz, op.cit., s. 51–52.

¹⁷ Zob. szerzej Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk, rkps 7115, k. 76 r.–93 v.; zapisy na rzecz krakowskich duchaków począwszy od wieku XVI, zawierają akta klasztorne przechowywane w Archiwum Państwowym w Krakowie, rkps 3458, 3319; Biblioteka Jagiellońska [dalej BJ], rkps 5357, t. 6, s. 117 r.–v. J. Długosz, *Liber beneficorum dioecesis cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*, wyd. A. Przeździecki, „Opera omnia” t. IX, cz. III: *Monasteria*, Kraków 1864, s. 38–43.

¹⁸ APAT, WHK–640, K. Antosiewicz, *Dzieje Zakonu Ducha Świętego*, mpis, s. 9–11; eadem, *Zakon Ducha Św. w Polsce*, s. 177–184; eadem, *Opieka nad chorymi*, s. 43–50; zob. też S. Tomkowicz, op.cit., s. 30–32.

¹⁹ APAT, WHK–640, K. Antosiewicz, *Dzieje Zakonu Ducha Świętego*, mpis, s. 15.

Podstawę źródłową dla niniejszych rozważań stanowi kodeks rękopiśmienny pochodzący z przełomu wieku XV i XVI, przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej – rkps nr 7044 I. Spośród polskich badaczy jedynie Wacław Męczkowski, omawiając przywileje duchaków nadane przez papieży, wzmiankował nadania odpustów²⁰.

Wśród rozmaitych tekstów odnoszących się do zgromadzenia duchaków, reguł, przysięg zakonnych, modlitw, kazań, znajduje się wykaz odpustów nadanych Zakonowi Ducha Świętego²¹. Na kartach 23 verso 29 recto, jedną ręką, kaligraficznym pismem spisano te nadania – rozpoczynają się one od słów *Incipiuntur indulgentie ecclesie sancti Spiritus X a pene et a culpa*. Incipity, imiona papieży oraz święta kościelne, w których można było uzyskać odpust za nawiedzenie szpitala św. Ducha, zostały spisane rubrą.

Z wyjątkiem jednego nadania kiedy wyraźnie zaznaczono, że odnosi się ono do szpitala krakowskich duchaków, pozostałe traktują o głównej placówce zgromadzenia znajdującej się w Rzymie. Jednakże papież Sykstus IV bullą wydaną dnia 7 listopada 1483 roku zatwierdził wszystkie odpusty nadane szpitalowi rzymskiemu oraz nadał je szpitalowi krakowskiemu. Papież udzielił wiernym nawiedzającym oraz wspierającym krakowską infirmerię w oktawie po św. Marcinie oraz w Wielką Środę odpust równy temu, jaki zyskiwali wierni przez oktawę święta w bazylice św. Piotra i Pawła w Rzymie oraz w Wielką Środę w bazylice Santa Maria Maggiore²².

Wedle autora rękopisu wierni, którzy nawiedzili i udzielili wsparcia biednym, przebywającym w krakowskim szpitalu prowadzonym przez Zakon Ducha Świętego, mogli zyskać następujące odpusty, zaprezentowane w poniższej tabeli:

Wykaz odpustów szpitala św. Ducha w Krakowie wg BJ, rkps 7044 I

Odpusty te zostały poniżej zamieszczone w tabeli, według układu, jaki przyjął autor rękopisu.

Święto kościelne	Imię papieża	Nadanie	Źródło
Boże Narodzenie, oktawa	Innocenty III	2 tys. lat, 80 lat; 7 lat i 7 kwadragen	BJ, rkps 7044 I, k. 23 v
	Jan XXII	3 lata, 3 kwadrageny oraz w oktawie 40 dni	BJ, rkps 7044 I, k. 24 r
Trzech Króli, oktawa święta	Celestyn IV	100 tys. lat	BJ, rkps 7044 I, k. 24 r
	Jan XXII	3 lata, 3 kwadrageny; oktawa 1 rok	BJ, rkps 7044 I, k. 24 r
Święto Ducha Świętego [styczeń], oktawa	Aleksander IV ¹	4 tys. lat; odpuszczenie siódmej części wszystkich grzechów	BJ, rkps 7044 I, k. 24 r.–24 v
	Innocenty IV	1 rok	BJ, rkps 7044 I, k. 24 v

²⁰ W. Męczkowski, op.cit., s. 161–162.

²¹ *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej nr 7001–7500*, cz. I, nr 7001–7500, oprac. A. Jałbrzykowska, J. Zathej, Kraków 1966, s. 18–22.

²² *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 2: *ab Ioanne PP. usque ad Pium PP. V 1410–1572*, ed. A. Theiner, Romae 1861 [dalej Theiner, II], nr 253, s. 227–228; *Index actorum saeculi XV ad respublicas Poloniae spectantium, quae quidem typis edita sunt exepitis his*, ed. A. Lewicki, Cracoviae 1888, nr 4447, s. 504; według autora rękopisu wierni uzyskiwali wówczas odpust zupełny BJ, rkps 7044 I, k. 26 v–27 r.

Oczyszczenie NMP	Innocenty III	7 lat, 7 kwadragen	BJ, rkps 7044 I, k. 24 v
	Jan XXII	10 lat, 10 kwadragen	BJ, rkps 7044 I, k. 24 v
Zwiastowanie NMP	Jan XXIII	3 lata, 3 kwadrageny	BJ, rkps 7044 I, k. 24
Zmartwychwstanie Pańskie, oktawa	Klemens IV	2 tys. lat, 70 lat	BJ, rkps 7044 I, k. 24 v
	Innocenty III	7 lat, 7 kwadragen	BJ, rkps 7044 I, k. 24 v
	Jan XXII	3 lata, 3 kwadrageny; oktawa 40 dni	BJ, rkps 7044 I, k. 24 v–25 r
Wniebowstąpienie Pańskie	Bonifacy VIII	2 tys. lat, 80 lat; oktawa 1 rok, 40 dni	BJ, rkps 7044 I, k. 25 r
	Jan XXII	3 lata; oktawa 1 rok, 1 kwadragena	BJ, rkps 7044 I, k. 25 r
	Jan XXII	8 lat, 8 kwadragen	BJ, rkps 7044 I, k. 25 r
Zesłanie Ducha Świętego – Zielone Świątki	Klemens VI	8 tys. lat, 8 tys. kwadragen; oktawa 1 rok, 40 dni; połączone z odpustem pełnym dla dobrodziejów zakonu ²	BJ, rkps 7044 I, k. 25 r
	Innocenty III	7 lat, 7 kwadragen	BJ, rkps 7044 I, k. 25 r
	Jan XXII	3 lata, 3 kwadrageny; oktawa 1 rok, 40 dni	BJ, rkps 7044 I, k. 25 r–25 v
Boże Ciało	Aleksander IV	2 tys. lat w dzień i jego oktawę; odpuszczenie siódmej części wszystkich grzechów	BJ, rkps 7044 I, k. 25 v
Wniebowzięcie NMP	Innocenty VI	2 tys. lat, 2 tys. kwadragen w dzień święta i jego oktawę	BJ, rkps 7044 I, k. 25 v
	Jan XXII	3 lata; oktawa 1 rok, 40 dni	BJ, rkps 7044 I, k. 25 v
Narodzenie NMP	Celestyn VI (!)	30 tys. lat, 30 tys. kwadragen w dzień święta i jego oktawę	BJ, rkps 7044 I, k. 25 v
	Jan XXII	3 lata; oktawa 1 rok, 40 dni	BJ, rkps 7044 I, k. 26 r
Wszystkich Świętych	Benedykt III	Aż do św. Leonarda 3 tys. lat, 3 tys. kwadragen	BJ, rkps 7044 I, k. 26 r
Oktawa św. Marcina	Jan XXII	Odpust stacji rzymskich, dla żywych, jak i zmarłych dobrodziejów zakonu	BJ, rkps 7044 I, k. 26 r–v
	Sykstus IV	Odpust, jaki zyskują wierni, nawiedzając bazylikę św. Piotra	BJ, rkps 7044 I, k. 26 v–27 r; Theiner, II, nr 253, s. 227–228
Święta apostołów	Innocenty III	2 tys. lat	BJ, rkps 7044 I, k. 27 r
Święta obchodzone przez kler i lud	Innocenty VI	2 lata, 2 kwadrageny; oktawy 100 dni	BJ, rkps 7044 I, k. 27 r
	Innocenty III	2 lata, 2 kwadrageny; oktawy 100 dni	BJ, rkps 7044 I, k. 27 r
Niedziele – <i>in capite mensium</i>	Aleksander IV	3 tys. lat, 40 lat; 70 kwadragen wraz z odpustem siódmej części wszystkich grzechów	BJ, rkps 7044 I, k. 27 v
Niedziele	Jan XXII	40 dni; 1 niedziela Wielkiego Postu 2 lata, 2 kwadrageny	BJ, rkps 7044 I, k. 27 v

Codziennie	Jan XXII	1 rok, 40 dni	BJ, rkps 7044 I, k. 27 v
	Innocenty III	1 rok	BJ, rkps 7044 I, k. 27 v
	Jan XXII	Odpust wg uznania na podstawie złożonej jałmużny, wraz z <i>in articulo mortis</i>	BJ, rkps 7044 I, k. 27 v–28 r
Członkowie konfraterni	Innocenty IV	Odpuszczenie siódmej części wszystkich grzechów	BJ, rkps 7044 I, k. 28 r
	Aleksander IV		
	Bonifacy VIII		
	Klemens V		
Piątki	Innocenty III	2 lata, 2 kwadrageny	BJ, rkps 7044 I, k. 28 v
	Jan XXII	2 lata, 2 kwadrageny	BJ, rkps 7044 I, k. 28 v
Wielka Środa		7 lat	BJ, rkps 7044 I, k. 28 v
	Sykstus IV	Odpust równy odpustowi zyskiwanemu w kościele Santa Maria Maggiore w Rzymie, odpust zupełny	BJ, rkps 7044 I, k. 28 v–29 r

¹ Według bulli papieża Innocentego VIII z 1486 roku papież Aleksander IV nadał 4 tysiące lat oraz 800 kwadragen wraz z odpuszczeniem siódmej części wszystkich grzechów, P. de Angelis, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. II, nr 31, s. 657–668.

² W bulli papieża Innocentego VIII nie jest wzmiankowana liczba dni w oktawie święta, P. de Angelis, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. II, nr 31, s. 658.

Wykaz rozpoczyna nadanie papieża Innocentego III, założyciela zakonu duchaków. Już pierwsze nadanie jest nader zastanawiające. Należy jednak zaznaczyć, że w XIII wieku takie nadania są prawie niespotykane, liczba dni, a nawet lat jest niewspółmiernie wysoka, stąd w odniesieniu do święta Bożego Narodzenia i jego oktawy bardziej prawdopodobna liczba to 2 lata i 2 kwadrageny – czyli 80 dni, a nie 80 lat. Odnośnie do nadania papieża Jana XXII dotyczącego Bożego Narodzenia znów należy poczynić rozróżnienie między samym dniem Narodzenia Pańskiego a jego oktawą, nadanie 40 dni należałoby przypisać do oktawy święta. Podobne wątpliwości budzą wszystkie nadania, w których pojawiają się okresy 2 tysięcy lat i tyleż kwadragen bądź 3 tysięcy lat, w zapisach tych zapewne chodzi o 2 lata i tyleż kwadragen itp. Tak wysokie wartości lat i dni odpustów są rzadkością dla terenów Królestwa Polskiego nawet dla początku wieku XVI²³.

W oktawę św. Marcina papież Jan XXII nadał odpust szpitalowi duchaków stacji rzymskich. Bulla ta jest wyjątkowa, gdyż obejmowała zarówno osoby zmarłe, jak i żywych. Wierni nawiedzając rzymski szpital Świętego Ducha, zyskiwali identyczny odpust jak wierni pielgrzymujący do bazyliki Świętego Piotra w Rzymie bądź do Jerozolimy. Nadanie to posiadało również interesującą klauzulę: otóż wierni nie musieli udawać się do infirmerii osobiście, wystarczające było złożenie przez nich jałmużny²⁴.

Odrębne zagadnienie stanowią odpusty, jakie mogli uzyskać członkowie konfraterni prowadzonych przez ten zakon w całej Europie. Członkowie bractwa, dzięki przychyl-

²³ Zob. przykładowo Theiner, II, nr 335, s. 308; ibidem, nr 409, s. 394–395; ibidem, nr 344, s. 315; *Kopiarz rzymski Erazma Ciołka z początku wieku XVI*, oprac. S. Kutrzeba, J. Fijałek, „Archiwum Komisji Historycznej”, seria II, t. I, Kraków 1923, nr 96, s. 105; ibidem, nr 112, s. 109.

²⁴ BJ, rkps 7044 I, k. 26 r–v.

ności papieży Innocentego III, Eugeniusza IV, Sykstusa IV, Urbana V, uzyskali liczne łaski i przywileje, w tym prawo do wyboru spowiednika, który mógł udzielać rozgrzeszenia z tzw. grzechów zarezerwowanych, oraz prawo do zyskania odpustu zupełnego i odpust tzw. Stacji Rzymskich²⁵. W wykazie odpustów poniżej nadań papieży dla członków konfraterni znajduje się lakoniczny zapis o odpustach nadanych każdego dnia roku, wedle pewnej miary, ilości²⁶. Niestety, nie sprecyzowano, o jakie nadania chodzi oraz ile one wynoszą. Najprawdopodobniej dotyczą one członków bractwa Ducha Świętego, gdyż w rękopisie tym uwzględniono już indulgencje, jakie można było uzyskać, nawiedzając szpital każdego dnia roku.

O tym, że bractwo to działało na terenie Polski, świadczy fakt, że w 1495 roku zapisała się doń królowa Polski²⁷. Ponadto z okresu wcześniejszego istnieje dokument wydany w Wilnie w 1456 roku przez wysłanników rzymskich duchaków, którzy w zamian za udzielenie wsparcia biednym przebywającym w Wilnie nadali członkom bractwa przy kościele pw. NMP na Piasku w Wilnie przywileje konfraterni²⁸.

Z całą pewnością należy ostrożnie traktować nadania tysięcy lat odpustu, jaki mieli otrzymać duchacy, i to już w XIII wieku – najprawdopodobniej wartości te zostały zawyżone. Istotny jest jednak fakt, że pomimo oczywistych wątpliwości, jakie one budzą, zostały one potwierdzone chociażby przez papieża Innocentego VIII w roku 1486. Należy podkreślić, że żaden ze szpitali znajdujących się w granicach Królestwa Polskiego, Śląska czy na obszarze Gdańska nigdy nie otrzymał równie dużej liczby nadań indulgencyjnych²⁹.

Reasumując rozważania dotyczące nadań odpustowych dla zgromadzenia duchaków, warto zwrócić uwagę na interesujący układ, wedle jakiego zostały spisane nadania w rękopisie BJ 7044 I. Przypomina on przewodniki dla pielgrzymów po odpustach, jakie można było zyskać np. w Rzymie czy Wrocławiu³⁰. Zapewne również i w tym przypad-

²⁵ Do dziejów konfraterni zob. P. de Angelis, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. I, s. 349–350; idem, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. II, s. 63–65, 69–74, 104–108, 303–305, 308, 600, nr 22, s. 634–637, nr 28, s. 648–654; P. Brune, *Histoire de l'Ordre*, s. 153–165; S.M. Newton, op.cit., s. 59–60; J.C.L. Jimenez, op.cit., s. 10–11; W. Męczkowski, op.cit., s. 158.

²⁶ BJ, rkps 7044 I, k. 28 r–v.

²⁷ P. Brune, *Histoire de l'Ordre*, s. 160.

²⁸ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. I, z. 1 (1387–1468), Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane 1932, nr 225, s. 250–251.

²⁹ Zob. wybrane nadania odpustów dla szpitali zlokalizowanych w różnych dzielnicach Polski: *Schlesisches Urkundenbuch*, bearbeitet von W. Irgang, Bd 3, s. 1251–1266, Köln–Wien 1984, nr 253, s. 167–168; *Regesten zur Schlesischen Geschichte*, bis zum Jahre 1280, hrsg. C. Grünhagen, *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd 7, zweiter Thiel, Breslau 1875, nr 990, s. 72; *Analecta Vaticana 1202–1366*, ed. J. Ptaśnik, *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 3, Cracoviae 1914, nr 393, s. 374; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 1 *ab Honorio PP. III usque ad Gregorium PP. XII 1217–1409*, ed. A. Theiner, Romae 1860, nr 817, s. 609; *Bullarium Poloniae*, t. II 1342–1378, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae 1985, nr 1100, s. 180; *Bullarium Poloniae*, t. III 1378–1417, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae–Lublina 1988, nr 666, s. 111; ibidem, nr 707, s. 118; *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, t. I 1065–1495, wyd. S.M. Szacherska, Warszawa 1975, nr 62, s. 101–102; *Bullarium Poloniae*, t. IV 1417–1431, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, H. Wajs, Romae–Lublina 1992, nr 1241, s. 226; A. Theiner, II, nr 65, s. 45; zob. A. Szarszewski, *Szpital i kościół św. Jakuba w Gdańsku. Zarys historyczny*, Toruń 1999, s. 28, 79–80, 204–205; M. Słoń, op.cit., s. 216, 219–220, 224, 260; K. Doła, op.cit., s. 264, 265, 268, 270, 278, 280, 288.

³⁰ Przewodnik po odpustach Wrocławia przechowywany jest w Bibliotece Uniwersytetu we Wrocławiu, sygn. M 1562, k. 58 v–198 r.; odnośnie do tego rękopisu zob. H. Manikowska, *Wrocławski Liber indulgentiarum z końca XV w.* [w:] *E scientia et amicitia. Studia poświęcone profesorowi Edwardowi Potkowskiemu*

ku osoba spisując ten wykaz pragnęła stworzyć analogiczny przewodnik po odpustach należących do szpitala duchaków. Przyjmując układ wedle świąt kościelnych, a nie chronologiczny, łatwiej było zachęcić wiernych do nawiedzenia tego miejsca. Otrzymywali oni wykaz odpustów na dane święto kościelne. Niestety, nie wiadomo dokładnie, kiedy został spisany, za datę *post quem* należy uznać bullę Sykstusa IV z 7 listopada 1483 roku. Stanowiłby on najstarszy przewodnik po odpustach miasta Krakowa, wyprzedzający o kilkadziesiąt lat powstałe w roku 1603 kompendium o *loca sacra* stolicy Małopolski³¹.

SOME REMARKS ON A MEDIEVAL GUIDE TO INDULGENCES GRANTED TO THE HOLY SPIRIT HOSPITAL IN KRAKÓW

Summary

The article studies an early 16th-century manuscript No. 7044 I, kept in the Jagiellonian Library, containing a list of indulgences granted to the Order of the Holy Spirit. Originally conferred on the Order's Holy Spirit Hospital in Rome, they were extended by pope Sixtus IV on Nov. 7, 1483, to apply to the Kraków hospital operated by the same order. Mention is also made of indulgences bestowed on confraternities run by Holy Spirit monks. The arrangement of the manuscript's contents is reminiscent of similar pilgrim's guides to indulgences available elsewhere, such as in Rome or Wrocław. It seems to be Kraków's oldest guide to indulgences, predating by decades a 1603 compendium of *loca sacra* in the city.

w sześćdziesięciopięciolate urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej, pod red. M. Drzewieckiego, Warszawa–Pułtusk 1999, s. 131–143; kieszonkowy przewodnik dla pielgrzyma nawiedzającego kościoły w Wiecznym Mieście również znajduje się w tej bibliotece sygn. Akc 1969/193.

³¹ Przewodnik *abo kościołów krakowskich krótkie opisanie wydany w 1603*, do druku przygotowała, wstęp oraz dalsze losy zabytków napisała J. Kiliańczyk-Zięba, Kraków 2002; eadem, „*Kościółów krakowskich i rzeczy w nich widzenia (...) godnych krótkie opisanie*” – *loca sacra Krakowa w najstarszym przewodniku po mieście*, „*Peregrinus Cracoviensis*” 2003, z. 14, s. 205–206.